

Mindezt nem azért írtam, mintha panaszkodni kívánnék. Ezt miért is teném, mi értelme volna? [...]

Régi levelemben írtam, hogy Illésné epekő mütét előtt áll. Ez a mütét pár hete megtörtént, de nagyon hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy Illésné újból visszanyerje erejét. Egyelőre nagyon le van soványodva, és fél évig diétáznia kell. Vagyis semmit sem ehet, amitől meg lehetne hízni.

Én magam is rossz bőrben vagyok. Ha nincs betegségem, az állandóakon kívül, akkor beképzelek magamnak. Ebben mindig nagy voltam. Kéne egy jóbarát orvos, aki barátságából jár ide, és orvosi tanácsokat is lehet tőle kapni. De jelenleg ilyen nincs. Egyébként is ritka dolog, ha valaki ajtót nyit ránk. Ez feltételezhetően nemcsak azért van, mert kimentünk a divatból, hanem nyár is van, és aki teheti, ilyenkor nyaral. Csak mi fővünk Pesten, saját levünkben.

Csak legalább elmennék naponta sétálni! De ez legfeljebb hetenkint egyszer történik fél órára. Már elfelejték járni, és le vagyok gyengülve. És még nem is panaszkodhatom, hogy bárki is akadályozná azt, hogy a levegőre menjek.

Mert én egy ekkora nagy számár vagyok.

Ég legyen veled, és ne légy beteg. Ha időd és kedved engedi, akkor eressz meg felém valami levél-félét.

Sok szeretettel köszöntelek.

Illés Árpád

Budapest, 1976. június 28, hétfő.

(Gépirat, autográf aláírással. ÖNB, KA 20.)

Gy. Szabó Béla Kovách Aladárnak, 1978. december 6.

Kedves Jó Barátom!

Nagyon szeretnék rólad jó híreket hallani, hiszen olyan kevesen vagyunk. Én még tartom magamat (74. évemben). Fluctuat me mergitur.⁶⁷

Másfél évi erős iramú metszéssel befejeztem a Jelenések könyvét.⁶⁸ Azt mondják, nincs hanyatlás a Divina Com.-hoz⁶⁹ képest, talán még jobb.

Jó egészséget, boldog karácsonyi ünnepeket és új évet, jó munkát kívánva szeretettel ölel

Gyé

Kolozsvár, 1978. XII. 6.

(Kézzel írt levél, hozzá kisméretű, aláírt újévi fametszetet mellékelte Gy. Szabó Béla. ÖNB, KA 163.)

67 Fluctuat me mergitur (lat.): Dobálják bár a hullámok, nem merül el.

68 Gy. Szabó Béla: *Jelenések könyve*. Bp., 1982.

69 *La Divina Commedia*. Gy. Szabó Béla 20 fametszete. Kolozsvár–Napoca, 1976, Dácia Könyvkiadó.

Móser Zoltán

A népdal és „embernyom” kereső

Erdélyi Jánosról, születésének 210. évfordulóján

„...tapogatózásaim a mai embernyomig lehozzák a népköltészet életét”

Erdélyi János 210 évvel ezelőtt 1814. április 1-jén született Nagykaposon. Róla elsőként a közmondás-gyűjteménye jut eszembe, utána a háromkötetes népdalgyűjteménye és a népdalokról írt tanulmányai, amelyekben megfogalmazott gondolatai ma is helytállóak.¹ Igaz – annak idején Csoóri Sándor hívta fel a figyelmet² –, amikor a népdalok magyarázatába kezd, egy olyan erdőbe jut, ahol eltéved. Pedig a jó magyarázat egy karnyújtásnyira volt számára. Ezt azért állítom, mert a közmondások bevezetőjében részletesen szól a szimbólumokról, ám azt itt, a népdal kapcsán nem vette észre. Hisz a Biblia mellett a legtöbb szimbólumot a népköltészeti alkotások tartalmazzák.³

A szimbolizmusban minden él – írja 1846-ban Erdélyi János –, „minden mozog, és pedig a szó tulajdon értelmében, mivel örökös lebegése van az elmének gondolatrul gondolatra, képrül képre, tárgyul tárgyra. A tárgy jelent gondolatot, a kép történetet, a gondolat mindkettőt, s viszont, mindenféle cserében. [...] Az ez, mi nélkül nincs élet, nincs költészet, tehát alapja minden képes beszédnek, írásnak s az egész költészeti nyelvnek.”

Mi a népdal – milyen a népdal?

Csokonai még parasztdalt ír, Kölcsey – és erre sűrűn hivatkozik Erdélyi János – pórdalt emleget. (Bartókhhoz is közelebb állt a *falusi népzene*, más néven *parasztszene* megnevezés.)⁴ Kölcsey irodalmias hagyományfelfogásának az egyik logikai gócpontja a tanulmányban bizonyosan a „pórdallal” foglalkozó néhány bekezdés. Kölcsey nevezetes, sokat idézet mondata: „Ugy vélem, hogy a’ való

MÓSER ZOLTÁN (1946) tanár, fotóművész.

1 Erdélyi János válogatott művei. Bp., 1986, Szépirodalmi. Népköltészeti és népzenei írások.

2 Csoóri Sándor: *Faltól falig*. Bp., 1969, Magvető, 205–206.

3 Erről részletesen Móser Zoltán: *Jelképek által valóban*. I–III. Győr, 2015, Magyar Kultúra Kiadó.

4 Bartók Béla: A parasztszene hatása az újabb műzenére. Budapesti előadás, 1931.

nemzeti poezis' eredeti szikráját a' köznépi dalokban kell nyomozni; szükség tehát, hogy pórdalainkra illy czéllal vessünk tekintetet" (1826). Kölcsey számára a „pórdal” kategóriájába egyaránt beletartoznak folklór eredetű és közköltészeti elemek.⁵

„Irodalmunk ezelőtt kevéssel még *pórdal*, *parasztal* név alatt isméri a népdalt – írja tanulmányában Erdélyi János –, de e kifejezés nem látszik többé megfelelni a közönség ízlésének; aztán a nép fogalma körül is tisztábbak s méltányosabbak nézeteink, mint a pór vagy paraszt szavak értelme. [...] Hogy neveztek azelőtt a népdalt, megmondani nem lehet; mert az *ének* szó teljesen vallási értelmű, a dal szó pedig nem használtatik magában, noha a belőle származó ige, *dalol* vagy *danol*, minden időben divatosnak látszik a nép között, és éppen csak világi értelemben vétetik.⁶ Kétségen kívül, ha volt szó e fogalomra, az nem lehetett más, mint a *dalol* vagy *danol* ige gyökere; s ezek közül inkább a *dán* vagy a *dana*, mint a *dal*, mert a nép ma is inkább szeret *danolni*, mint *dalolni*. Tehát *dán* vagy *dana* volna igazi egyszerű szavunk a népdalok kifejezésére, azonban a szónak nincs ilyen értelmű élete.”⁷

A népdal lényegét illetően okkal és joggal utal arra 1843-ban Erdélyi János, hogy az „életben dal és nóta ugyanegy értelműek, mert népdal nincs nóta nélkül, ők együtt születnek, mint szárnyával a pillangó”.⁸

Másutt meg ezt írta: „Tehát költemény és zene, bizonyos belső törvényekre, matematikai szigor kívánalmaira s egységre vitetnek vissza, mely által kimutattatik miképpen dal és vers a magyar testvér magzatai.”⁹

Ugyanez tőle, másként megfogalmazva: „Most jön a forma. Itt esik jól kimondanom, hogy a népköltészetnek egyik jellemvonása, minél fogva az éneket vele kell gondolni.”

Fontos megemlíteni, mert ma ez veszni látszik, amit Erdélyi János a népdalok közösségi jellegéről ír: „A nép nem individuum – írja 1840 táján –, s a következőleg dalai nem az egyéniség, hanem a tömeg lelkével szólaljanak meg. Ezt tanúsítja egy körülmény, miszerint az irtott, isten tudja hol és kitől eredt népdal

annyi változáson vagy többen megy keresztül, mint a cukor, míg Indiából Kamcsatkába ér, hogy édes, édelhető legyen mindenkinek.

A helyszerű otthoniaság, mint más helynek idegen elem, róla lesimmíttatik, s ez így megy, mígnem végre teljesen megtisztulnak.”¹⁰ „Az igazi népi dalokban mindig tökéletes stíluszisztaságot találunk” – írja Bartók *A magyar népzene*-ben.¹¹

A népdal közösségi jellegét emeli ki Vargyas Lajos is: „Mit jelent a népdal a közösségnek: az emberiségnek, a nemzetnek? Azt az egyetlen művészetet, amelyet az emberek sokasága közösen teremtett meg: tehát a közösségi művészetet. Teljesen közömbös ebből a szempontból, hogy ez a közösség általában a parasztság (legalábbis az újabb kori Európában, primitív társadalmakban az egész közösség). Az a lényeg benne, hogy sok ember együttes alkotása, nem egy magányosé, mindenkié, nem egyé.”¹²

„A tenger soha ki nem fogy felhőiből”

A tanulmányíró, akadémikus Erdélyi János költő is volt. Hasonló költő stílusban írt és fogalmazott, mint a két évszázaddal későbbi költőtársa, a népdal védelmére kelt Csoóri Sándor a már idézett írásban:

„A tenger soha ki nem fogy felhőiből, bármennyi eső esik; ilyen tenger a nép, az élet. Ha belőle merít a költő, lesz, aki őt hallgassa, seregestől találand megnyílt szívekre mindenkor, ha csak vesztét nem érzi a nemzet. Tehát tanulni a népet, az életet, beállni e tengerbe, mint Jézus, midőn a lélek kegyelmét venné, a Jordánba, ez a mai költő hivatása, nemes kötelessége.” Az Akadémia Társaság tagjai, az ország szellemi vezetői előtt hangzottak el ezek a nagy feltűnést keltő mondatok, amelyek igazságot szolgáltatnak a népköltészetnek, folytatva és kiegészítve azt a gondolatot, amit addig a leghatásosabban Kölcsey Ferenc fogalmazott meg 1826-os *Nemzeti hagyományok* című tanulmányában.

De fontosnak tartotta megemlíteni – és ma is fontos erről szólni –, hogy a népi és a nemzeti, a népköltészet és a nemzeti két különböző dolog!

„Legkönnyebben össze lehet téveszteni a népköltészetet a nemzetivel. Itt azon alapvonások teszik a különbséget, melyeket akkor vesz föl a népjellem, mikor nemzet lesz a népből. Bárminő szerződések, alkotmány és uralkodási forma íratnak is a nemzet oklevelébe, mindez a nép szellemén nem változtat, hanem csak új vonásokat tesz ahhoz. Így vesz föl némely sajátságot a nemzet külső jelekben is, minő a zászló, címer, színek, öltözet, viselet: de ezek is tagadhatlanul oly formát és jellemet fognak ölteni, melynek első eszméje a néptömeg kedélyéletében gyökerezik.”¹³

10 T. Erdélyi Ilona: i. m. 510.

11 Bartók Béla: *A magyar népdal*. In *Bartók Béla összegyűjtött írásai*. Bp., 1966, Zeneműkiadó, 580.

12 Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje*. Bp., 1981, Zeneműkiadó, 382.

13 Erdélyi János: *Népköltészetéről*. In Erdélyi János: i. m.

5 Szilágyi Márton: A „pórdal” státusza a Nemzeti hagyományokban. In Főrész Gergely (szerk.): *Szűből jövő emlékezet*. Tanulmányok Kölcsey Ferenc Nemzeti hagyományok című írásáról. Bp., 2012, Reciti Kiadó, 95–113.

6 Czuczor-Fogarasi: *A magyar nyelv szótára*. A dal inkább világi s egyszerűbb érzelmek tolmácsa; az egyházi tárgy, vagy mély érzelmű, fenséges lantos verseket pedig, ha szinte éneklésre szánják, *énekek*-nek hívják.

7 Czuczor-Fogarasi: *A magyar nyelv szótára*: NÉPDAL (nép-dal) ösz. fn. 1) Oly dal vagyis költemény, mely tárgy és egyszerű kifejezései által a nép minden osztályai előtt értelmes és érdekes, mely a szívnek legbelsőbb rejtekéből ered, egyszerűen, mint a természet, szívhez szól, s jellemvonásai által a nép sajátságait, szokásait, vágyait, felfogási módját hozza emlékezetbe.

8 T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János és Bartók-, Kodály-koncepció. In *Irodalomtörténet*, 1974, 509.

9 Erdélyi János: *Népdalok és mondák*, II. Pest, 1846–48, 470.

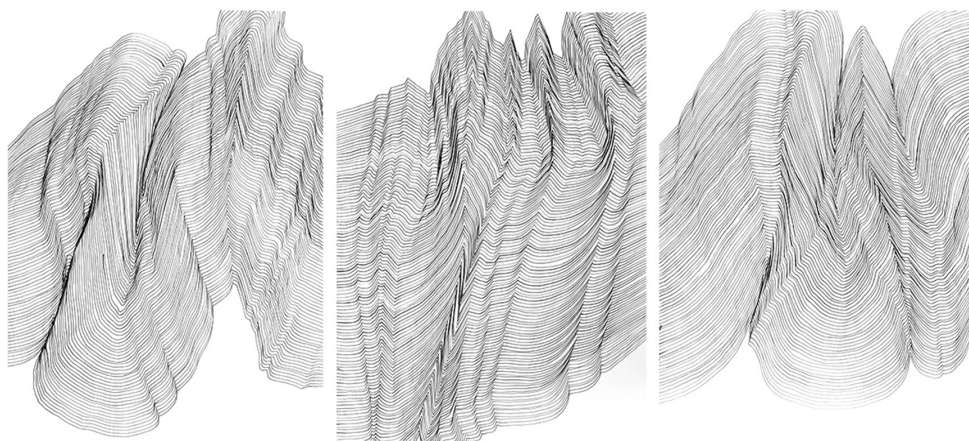
Miben áll hát a népköltészet ereje?

Elsőként Erdélyi a nyelvet hangsúlyozza, de ezután rögtön az átlátszó, tiszta, nemes előadást említi, és ezek ismeretét és átvételét tanácsolja is a költőknek: „Tehát vegye föl a művelt költészet a népnek tisztaságát, minden törvénytől független merész szókötekeit, szólásmódjait, életvonásait, melyeket szintaxis, grammatika soha nem igazol, lefordítani pedig szorul szóra fonákság, másként lehetetlen.”

Majd így folytatja és fejezi be gondolatát: „a nyelv örök tanulmánya volt minden nagy költőnek; [...] Költőnek az a nyelv, mi Prometheusnak az agyag, hogy embert teremtsen az isteni szikrának befogadására.”

*

Erdélyi János a népköltészet gazdag példatárával nem nyersanyagot és nem „költészeti mintát” kínál. Olyan irodalmi légkör kialakításán munkálkodott, amelyben irodalmunk elnyeri egyéni, hazai arculatát. Barátjának kérdésére, hogy mi volt a célja a népdalok gyűjtésével, kiadásával, így válaszolt: „az, hogy írjatok a magatok közönségének úgy, mint a népdal van írva a magáénak. E magyarázat akkor még bizonyosan érthetetlen volt. Ma nem az többé.” Ezt Erdélyi 1855-ben írta.¹⁴

14 In T. Erdélyi Ilona: *Erdélyi János*. Bp., 1981, Akadémiai Kiadó. A múlt magyar tudósai sorozat.

Lőkös István

Az örök térbe való kijárat

Ćurković-Major Franciska: *Horvát motívumok a magyar irodalomban*

Még nem írták alá a trianoni diktátumot, a zágrábi Nemzeti Tanács tagjai demonstratív módon rátörtek a Zágrábi Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének súlyos beteg professzorára: Greksa Kázmérra. Ultimátumszerűen felszólították: haladéktalanul távozzék a városból s az országból is, a horvát fővárosban nincs többé szükség a magyar nyelv oktatására. Greksa, aki csaknem két évtizede vezette a magyar katedrát, dékán, majd prodékánként két tanéven át irányította az univerzitás Bölcsészettudományi Karát, most – mert a felszólítást halálos fenyegetés is követte – értékeit, könyveit hátrahagyva, betegágyából felkelve – azonnal távozott. Ezzel a Zágrábi Egyetemen évtizedekre megszűnt a hungarológia oktatása. Újjászervezésére csak az elmúlt század utolsó évtizedében kerülhetett sor dr. Milka-Jauk Pinhak professzor asszony vezetésével – néhány magyarországi és hazai (horvát) munkatárssal. Az azóta eltelt évtizedek alatt Zágrábban újraindult a hungarológiai képzés, tanulmánykötetek, oktatási célzatú szövegfordítások (Vörösmarty-, Madách-művek), oktatási segédkönyvek s kötetnyi műfordítás jelent meg a modern magyar irodalomból – reprezentálva a Ćurković-Major Franciska vezette hallgatói műfordítói műhely aktivitását.

Legfrissebb kiadványként dr. Ćurković-Major Franciska egyetemi docens újabb írásainak gyűjteménye hagyta el a nyomdát *Horvát motívumok a magyar irodalomban* címmel. A szerző évtizedek óta a tanszék munkatársa. 1948-ban született a Trianoni diktátummal a Szerb-Horvát-Szlovén Államhoz csatolt, ún. Vajdaságban, azaz a Bácskában, Topolyán. Budapesten szerzett magyar-német szakos középiskolai tanári diplomát. Tanított a szenttamási gimnáziumban, később Újvidéken. 1991-ben költözött Zágrába, ahol az egyetem Hungarológiai Intézetében nyugdíjazásáig lektori órákat tartott, irodalmi szemináriumokat vezetett, s docensként két kurzust: *Horvátország képe; Irodalmi szövegek fordítása horvát nyelvre*. Kiss Gy. Csabával közös kiadványuk, a *Fiume és környéke a 19. századi magyar útirajzokban* a magyar kroatistika sikeres kiadványa. Szabó

LŐKÖS ISTVÁN (1933) irodalomtörténész, szlavista, nyugalmazott egyetemi tanár, Krleža-kutató.